

на початку ХХ ст., тому процес становлення прав дитини у сучасному світі як об'єкта конституційно-правового регулювання складний і в цілому ще незавершений. Найважливішу роль у визнанні правового статусу дитини на конституційному рівні відіграли насамперед міжнародно-правові акти.

1. *Хрестоматия* по истории государства и права зарубежных стран: В 2 т. / Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова / Сост. О. Л. Лысенко, Е. Н. Трикоз; под ред. Н. А. Крашенинниковой. — Т. 2: Современное государство и право. — М.: Норма, 2003.
2. *Конституции* государств Европы: В 3 т. / Под общ. ред. Л. . Окунькова. — М.: НОРМА, 2001.
3. *Енгибарян Р. В.* Сравнительное конституционное право: учеб. пособие. — М.: Юрист, 2005.
4. *Крестовская Н. Н.* Теоретические и прикладные перспективы сравнительного метода в исследовании ювенального права // Порівняльно-правові дослідження. — 2008. — № 2.

Савчук Віктор Олексійович,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
проректор з міжнародних зв'язків
Кам'янець-Подільського національного університету імені
Івана Огієнка

Гаврилюк Вікторія Борисівна,

студентка історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана
Огієнка

Виборчі системи Республіки Польща та України: практика, перспективи

Розглянуто політичні системи України та Республіки Польща: динаміку виборчих законодавств обох країн, їх спільні риси та основні відмінності, пропорційну виборчу систему, можливості імплементації позитивного досвіду Польщі в українське законодавство.

Ключові слова: виборче законодавство, мажоритарна виборча система, пропорційна виборча система, політичні партії.

Одним з головних чинників розвитку демократичного суспільства є принцип виборності влади. Звідси проблема створення прозорого виборчого механізму є актуальною для більшості сучасних демократій, з особливою гостротою вона проявляється у країнах перехідного типу, до яких належить і Україна. Від дієвості виборчого механізму залежить і якість влади, перспектива розвитку демократичних інституцій, у цілому формування громадянського суспільства. У цьому контексті наступною гострою проблемою є оптимізація виборчої системи України. Тому надзвичайно актуальним є аналіз різних типів виборчих систем, виявлення як пози-

тивів, так і негативів різних виборчих моделей, з'ясування завдань, які випливають із такого співставлення з метою реформування вітчизняного виборчого законодавства, щоб унеможливити негативні наслідки трансформаційних процесів.

Політична наука має значну кількість праць з проблематики інституту виборів. Зокрема, В. В. Райковський виділяє низку проблемних напрямів. У першому з них розглядаються праці з теорії влади й демократії. Це праці відомих дослідників минулого: Платона, Арістотеля, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Бенґама, Т. Гоббса, Дж. Локка, К. Маркса, Дж. Едісона, Дж. Мілля та інших мислителів. Особливості розвитку демократії в сучасних умовах розглядають такі дослідники, як В. Андрущенко, Р. Арон, В. Ачкасов, О. Бабкіна, М. Багмет, В. Горбатенко, Р. Даль, М. Іванов, С. Єлисеєв, Х. Кок, Б. Краснов, А. Кудряченко, С. Ланцов, В. Лобер, К. Попер, В. Ребкало, Ф. Рудич, В. Степанов, В. Трипольський, Ф. Хайек, Л. Шкляр, І. Шумпетер та ін. Аналіз виборчої системи як політико-правового інституту здійснено у працях О. Абрамової, М. Агафонкіна, Н. Базанова, В. Бебика, В. Королька, Л. Кочубей, І. Кресіної, Г. Лози, В. Мірошника, В. Погорілка, М. Рибачука, М. Рябця, В. Співака, М. Ставнійчук, В. Тимошенко, Ю. Шемшученка, В. Шергіна, Є. Шипуліна, І. Шкурата. Третій напрям пов'язаний з дослідженням політичної участі та ролі особистості як суб'єкта політики. Значний внесок у аналіз цієї проблеми зробили С. Андреев, М. Вебер, С. Верба, І. Граус, Д. Істон, М. Каган, М. Михальченко, Х. Ортега-і-Гассет, Т. Парсонс, А. Пахарев, П. Сорокін, М. Слюсаревський, Є. Шестопап [1, с. 5–6].

Аналіз провідних теоретичних підходів у політичній науці до визначення та з'ясування сутності понять «політична партія» та «партійна система» представлений у дослідженнях В. Базіва, Є. Берка, А. Білоуса, Дж. Блонделя, М. Вебера, Л. Дунаєвої, Ж. Кермонна, Дж. Лапаломбари, О. Литвиненка, М. Примуша, М. Рибачука, С. Роксана, В. Ряцева, Дж. Сарторі, К. Строма, Ж. Шарло, Д. Юма, Ю. Якименка [5–6].

Проте порівняльному аналізу виборчих систем Республіки Польща та України присвячена ще незначна кількість праць. У цьому контексті треба зазначити, що політичні процеси в Польщі та Україні за останні 18 років мали досить багато спільного. Відлік новітньої історії для цих двох країн почався наприкінці ХХ ст. — у 1991 р. Україна отримала незалежність, у 1989 р. у Польщі на парламентських виборах перемогла опозиційна партія і було скасовано комуністичний режим [2, с. 201].

Події останніх років у політичному просторі Польщі й України (корупційні скандали, неможливість збереження коаліційної більшості, розпуск парламенту тощо) засвідчили необхідність перегляду як конституційних принципів побудови політичної системи цих двох країн, так і змін у виборчому законодавстві. Основна з них полягає в тому, що чим нестабільніша політична система країни, тим більше вона піддається впливу виборчої си-

стеми. Від того, наскільки адекватним буде представництво виборців у парламенті, залежить легітимність системи влади, зокрема політичних рішень, які продукуються цією владою. Водночас надзвичайна поляризація поглядів політичних акторів країни і їх представництво в парламенті здатні уповільнити або й унеможливити процеси законотворення. Варто згадати, що саме парламентські кризи були перманентними протягом останнього десятиліття в Україні. Відтак вибір типу виборчої системи є досить складною дилемою.

В Україні та Польщі одночасно пройшли позачергові парламентські вибори, і той факт, що Польща досить близька нам за своїми історичними, етнічними, геополітичними характеристиками, провокує порівняння між політичними і виборчими системами цих країн. Першими проблемами, що варті аналізу, є: історичний фактор, динаміка змін польського законодавства, вплив виборчої системи на взаємодію інституцій у трикутнику «президент — парламент — уряд», державне фінансування політичних партій, аналіз системи впровадження пропорційного законодавства з точки зору проблем і здобутків.

Розглянемо динаміку змін українського та польського виборчого законодавства. Практично з моменту набуття Україною незалежності не припиняється процес пошуку оптимальної виборчої системи, і Україна поки що не знайшла оптимального рішення щодо організації та проведення виборів, про що свідчить перебіг подій під час виборів Президента України 2010 р.

Одним із головних практичних результатів виборчих кампаній 1990-х років стало виникнення і правове оформлення партій, громадсько-політичних рухів та їх виборчих об'єднань, закріплення принципів загальних, рівних, вільних, демократичних виборів. Зросла роль на виборах громадських спостерігачів та засобів масової інформації. З прийняттям у червні 1996 р. Конституції України почався якісно новий етап реформування виборчої системи. Конституція визначила політичний і правовий статус громадянина України як суб'єкта виборчого процесу. Вибори до Верховної Ради України, що відбулись у березні 1998 р., проходилися за змішаною (мажоритарно-пропорційною) системою. Це був крок уперед на шляху формування багатопартійної системи у нашій країні [3, с. 198–232].

Наступний етап реформування виборчого законодавства розпочався з прийняття 5 березня 1999 р. Закону України «Про вибори Президента України».

Принципово новим етапом стало запровадження пропорційної виборчої системи на виборах народних депутатів, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних та міських рад. У законодавстві України врахований досвід виборів у Чеській Республіці, Естонії, Латвії, Словаччині, Словенії, Болгарії, Молдові, Румунії і, звичайно, Польщі, де також використовується пропорційна система виборів [7,

с. 11–13]. Як свідчить практика, процес реформування виборчого права в Україні не завершився. Нині основною метою реформи українського виборчого права є не тільки забезпечення і гарантованість демократичного та легітимного процесу вільного, рівноправного волевиявлення громадян при формуванні органів державної влади і органів місцевого самоврядування, а й сприяння розбудові єдиної, внутрішньо узгодженої і збалансованої виборчої системи, яка гарантувала б їх стабільність та ефективність функціонування.

Тому необхідно розглянути основні відмінності та спільні риси виборчих систем України та Польщі.

1. На відміну від Республіки Польща системи виборів народних депутатів України, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів нині не відповідають європейській практиці. У Польщі це застосування пропорційної виборчої системи з преференційним голосуванням.

2. Можливість висування кандидатів на виборах блоками створює умови для збереження нестабільності партійної системи України, проходження до представницьких органів маловпливових партій, які самостійно не мали б шансів на представництво у складі парламенту та місцевих рад. Саме тому на європейських теренах висування кандидатів блоками на законодавчому рівні обмежено.

3. Система обрання сільських, селищних та міських голів не є типовою для більшості країн Європи. Так, у Польщі мери обираються за мажоритарною системою абсолютної більшості.

4. Позитивний досвід Польщі міг би сприяти вирішенню проблем з фінансуванням політичних партій в Україні. Адже закони про вибори і Закон «Про політичні партії в Україні» не відповідають положенням Правил проти корупції у фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній [4, с. 99].

5. Вплив виборчої системи у трикутнику «президент-парламент-уряд». Суперництво президента і прем'єр-міністра, які належать до однієї політичної сили, неминуче ослабляє її політичні позиції, тоді як електоральні позиції можуть посилюватися ескалацією напруги за лінією «президент-уряд». По лінії «президент-парламент» неструктурованість парламентів спричиняє домінування президентів у обох країнах.

Варто уваги те, що наслідки впровадження пропорційного виборчого законодавства у Республіці Польща досить суперечливі. З одного боку, відбувається поступова поляризація та укрупнення політичних сил, що має підвищити сталість урядових коаліцій і знизити турбулентність політичного середовища. З іншого боку, маємо чимало критичних зауважень та пропозицій щодо модифікації пропорційної системи [5, с. 228].

Критика існуючої пропорційної системи зосереджується навколо кількох аргументів: досить часто обирають маловідомих кандидатів, єдиною заслугою яких є особиста відданість лідеру партії; загострення

внутрішньопартійної боротьби за посаду керівника партії; відсутність очікуваного зміцнення політичних партій (окрім SLD, жодна з партій нинішнього Сейму не була в ньому представлена 10 років тому). Виборець також заздалегідь не знає, хто буде прем'єр-міністром, і не може встановити відповідальність окремих партій, бо на практиці реалізується щось середнє з програм окремих учасників коаліції. Лише сильна партія може забезпечити обрання власного кандидата [6, с. 1].

Фактично мажоритарний підхід до виборів сенаторів свідчить, що у Польщі місцеві олігархи не мають бажання або шансів обратися до Сенату. А на місцевих виборах, які відбуваються за мажоритарним принципом, у переважній більшості перемагають безпартійні кандидати [7, с. 1]. Своєрідною кульмінацією критики політичної системи Польщі стала заява Л. Валенси 29 вересня 2006 р. про намір повернутися в політику і створити нову партію, оскільки «люди, які колись боролись за незалежність Польщі, не можуть миритися з тим, що відбувається зараз».

Якщо порівняти виборче законодавство України з аналогічним законодавством постсоціалістичних країн, які також застосовують пропорційну виборчу систему, то в Україні запроваджено найнижчий обмежувальний поріг. Запровадження високих обмежувальних бар'єрів країнами ЦСЄ протягом 1990-х рр. виправдало сподівання політиків: до парламенту за таких умов потрапляло 5-7 партій. Відносна стабільність парламентів дала можливість цим країнам виконати умови щодо нормативно-правового забезпечення їх вступу до ЄС і критеріїв набуття членства. Крім того, пропорційна виборча система призведе до формування політично відповідального уряду, що є, звичайно ж, позитивним моментом. Але негатив від запровадження такої системи виборів може бути значно більшим, як для парламенту, так і для суспільства загалом.

По-перше, варто наголосити, що нині в Україні намітилися тенденції до зміцнення політичних партій і, що основне, змінилося ставлення громадян до політичних партій. Зросло число громадян, які вважають, що в Україні серед наявних політичних партій і рухів є такі, яким можна довірити владу.

По-друге, щодо складу парламенту, то гіпотетично до нього здатна потрапити майже така ж кількість партій (або й більша), що й за змішаної системи виборів, але при застосуванні 4-відсоткового обмежувального порогу.

По-третє, запровадження пропорційної виборчої системи із формуванням загальнонаціонального виборчого округу, як відомо, характерне для малих держав, де питання забезпечення каналів взаємодії депутатів з виборцями взагалі не ставиться.

По-четверте, прийняття пропорційної виборчої системи з жорсткими списками призведе до того, що виборці — не члени партії не матимуть змоги безпосередньо вплинути на формування списків кандидатів від партії. Можна передбачити, що цей процес перетвориться на закриті партійні

торги, коли місце у виборчому списку можна буде просто купити. Безумовно, це призведе до розквіту внутрішньопартійної корупції.

По-п'яте, приймаючи нове виборче законодавство, парламентарі, схоже, забули про існування партій, підставами для утворення яких був критерій національної, релігійної або регіональної належності. Через специфіку підстав для їх утворення їм складно подолати обмежувальний бар'єр.

Загалом же запровадження пропорційної виборчої системи є прогресивним і давно назрілим кроком.

З огляду на вищесказане, можна зробити деякі висновки. По-перше, зважаючи на подальше впровадження у політичну практику України пропорційної виборчої системи, доречно запровадити відкриті списки та більшу конкурентоспроможність партійних кандидатів, що має зменшити ймовірність потрапляння до Верховної Ради «випадкових» депутатів. Досвід Польщі переконує, що це не дає абсолютних гарантій, але найменш краще фільтрує, ніж особиста інтуїція партійних лідерів. По-друге, доцільно провести адміністративно-територіальну реформу, аналогічну польській (зі збільшенням величини виборчих округів та гармонізацією чисельності депутатів, які обираються від кожного такого округу). По-третє, варто застосовувати діючу в Польщі модель часткового державного фінансування політичних партій відповідно до отриманого ними результату на парламентських виборах. По-четверте, з огляду на характерну для України поствиборчу дестабілізацію, спричинену звинуваченнями у фальсифікаціях і використанні адміністративного ресурсу, доцільно було б перейняти польський досвід формування лічильних комісій, який частково б забезпечив прозорість підрахунку голосів.

1. *Райковський Б. С.* Вибори та виборчі системи в контексті трансформаційного розвитку українського суспільства: Автореф. дис... канд. політ. наук / Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т ім. П.Могили. — Миколаїв, 2008. — 18 с.
2. *Гелей С., Рутар С.* Політико-правові системи світу: Навч. посіб. — К.: Знання, 2006. — 668 с.
3. *Любченко П.* Переваги і недоліки пропорційної виборчої системи при формуванні місцевих рад // *Право України.* — 2005. — № 8. — С. 11–13.
4. *Політико-правові аспекти фінансування політичних партій: світовий досвід для України.* — Л.: Вид.центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. — 162 с.
5. *Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика* / Відп. ред. В.Ф. Погорілко. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — 652 с.
6. *Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej* [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.sejm.pl/prawo/nowaord/kon11.htm>
7. *Przystawa J.* Dlaczego konieczna jest reforma systemu wyborczego? [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.prawica.net/node/7473>